

„Ty vole, tebe jsem bít nechtěl.“

Síla románového *Žertu* tkví mimo jiné v tom, jak dokáže pracovat s osobní, společenskou, politickou i filozofickou rovinou, aniž by se tyto vrstvy navzájem tloukly. Filmový příběh lze číst i jako vyprávění o třech mužích, kteří se vztahují k jedné ženě. Ludvík činí z Heleny nástroj své pomsty, která se však nakonec ukáže být trapnou a ubohou. Pavlovi by totiž vůbec nevadilo manželku Ludvíkovi předhodit, protože ji stejně vyměnil za mladší model. Navíc už není tím dogmatickým stalinistou z padesátých let, nýbrž reformistou let šedesátých. Ludvíkovi se hra (stejně jako ta s pohlednicí) vymyká z rukou, zůstává trpká pachut' a hloupý a zbytečný střet s mladým zvukařem, který je do Heleny zamilován. Kunderovská trapnost naplno dolehne i na poníženou Helenu, která se poté, co ji Ludvík odmrští, pokusí spáchat demonstrativní sebevraždu. Její patetické divadlo stojí v příkrém rozporu s tichou smrtí pětépáka Alexeje, který si sáhne na život poté, co je mu doručeno vyrozumění o vyloučení ze strany.

V silné závěrečné scéně Ludvík konečně dospěje k poznání, že vše, co tak rafinovaně naplánoval a realizoval, byla v konečném důsledku marnost. Nechtěl bít Helenu, nechtěl bít vlastně ani v nových poměrech stále oblíbeného Zemánka a už vůbec ne zvukaře Jindru. A systém, který si tak krutě zažertoval nejen s ním, ale s miliony podobně postižených, ani při sebelepší snaze nikdo z nás zbít nedokáže.

Jaroslav Stuchlý

ŽERT

Jaromil Jireš (1935–2001)

Filmografie (výběrová):

1999 — Dvojrole	1979 — Causa Králík
1994 — Učitel tance	1978 — Mladý muž a bílá velryba
1992 — Helimadoe	1977 — Talíře nad Velkým Malíkovem
1991 — Labyrint	1976 — Ostrov stříbrných volavek
1986 — Lev s bílou hřívou	1974 — Lidé z metra (povídkový)
1984 — Prodloužený čas	1972 — ...a pozdravuj vlaštovky
1983 — Katapult	1970 — Valerie a týden divů
1982 — Neúplné zatmění	1965 — Perličky na dně (povídka Romance)
1981 — Opera ve vinici	1963 — Hlídač dynamitu (povídka Stopy)
1980 — Útěky domů	— Křik

Žert

Československo 1968 | 78 min. | režie: Jaromil Jireš | scénář: Jaromil Jireš, Milan Kundera | kamera: Jan Čuřík | hudba: Zdeněk Pololáník | hrají: Josef Somr, Jana Dítětová, Luděk Munzar, Jaroslava Obermaierová, Evald Schorm, Milan Švrčina, Miloš Rejchrt, Věra Křesadlová, Jaromír Hanzlík, Michal Pavlata, Jiří Sýkora, Jiří Cimický ad.

První záběr a následující titulková sekvence filmové adaptace románového debutu **Milana Kundery** *Žert* patří olomouckému orloji. Jistě to není náhoda. Orloj, jenž má svůj původ v 15. století, byl totiž v padesátých letech století minulého přebudován do podoby socialistického realismu. A právě tato doba se zničujícím způsobem podepsala na životě hlavního hrdiny.

„Optimismus je opium lidstva. Zdravý duch páchne blbostí. Ať žije Trockij.“

Ludvík Jahn se po mnoha letech vrací do svého rodného města. Jeho název sice ve filmu nepadne, ale jedná se o moravské Slovácko. S tím ostatně koresponduje i mozaikový motiv *Jízdy králů* na výše zmíněném orloji. Ludvík se však nevrací z nějakých sentimentálních důvodů. Hodlá vykonat pomstu. Nedávno jej na pracovišti navštívila rozhlasová reportérka Helena Zemánková a Ludvík na fotografii v jejím cigaretovém pouzdru poznal svého bývalého nejlepšího přítele Pavla. Právě jemu má co odplácet a jako prostředek si zvolí Helenu. Svedením manželky Pavla poníží, pomstí se mu za vyhazov z vysoké školy, vojnu strávenou u Pomocných technických praporů (neblaze proslulé PTP – vojenské tábory nucených prací, určené pro nepřátele bolševického režimu) a následné roky v dolech. Důvod, proč byl Ludvík na šest let izolován od zbytku společnosti nadšeně budující lepší zítřky, je prostý. Toužil po spolužačce Markétě, a když mu tato z politického školení poslala dopis plný ideologických frází, zareagoval pohlednicí s citovaným recesistickým textem. Netušil, že pohlednici (spolu s další korespondencí) Markéta předloží studentskému svazu. Nevinně míněný žert roztočil stranická kola, která Ludvíkův další život rozemlela na prach.

Žert – příklad, jak dělat filmovou adaptaci

V díle spisovatele (a v případě filmového *Žertu* i spoluscenáristy) **Milana Kundery** lze bez obtíží vysledovat inspiraci hudbou. Charakteristické je pro něj rozbití klasické vyprávěcí formy, struktura *Žertu* je polyfonní. Spisovatel se vzdává svého vlastního hlasu ve prospěch hlasů několika postav, z nichž každá promlouvá ke čtenáři zcela rovnoprávně a jejichž propojením vyplouvají na povrch společná témata a motivy.

Kundera věnuje hudbě i celé románové pasáže (v *Žertu* jde pochopitelně o hudbu lidovou) a jeho oblíbeným nástrojem jsou motivické variace. Film by ovšem takto komplikovanou strukturu jen stěží unesl. Proto je scénář osekán a vypadla z něj například postava dívky Lucie, minimální roli hraje přítel Kostka (**Evald Schorm**), nositel křesťanského odpuštění. Polyfonie je redukována na jediný úhel pohledu, ten Ludvíkův. To neznamena, že by byl film zkomponován jednoduše. Za pomoci promyšlené stříhové skladby a použití zvukové (zejména hudební) složky vznikl nejen nejlepší film **Jaromila Jireše**, ale také jeden z nejvýznamnějších snímků tzv. československé nové vlny.

Značná část filmu obsahuje retrospektivní pasáže z blízké (Ludvíkovo první setkání s Helenou) i vzdálenější minulosti (Ludvík a Markéta, vyhazov ze školy, vojna u PTP). Celá dějová linka s Ludvíkem coby vysokoškolákem je nasnímaná jako hlediskové záběry, kdy se divák ocitá na hrdinově místě. Jednak tím odpadl problém s „omlázováním“ **Josefa Somra**, jednak se všechny další postavy vztahují směrem ke kameře (= k nám), což dodává těmto pasážím na působivost. Příklad, kdy přesný stříh dokáže přenést hrdinu v prostoru i čase, je třeba ten, když Ludvík otevírá dveře hotelového pokoje, ale vchází do místnosti, kde na něj čeká předsednictvo studentského svazu. Tato scéna je stříhově navíc ozvláštěna tím, že střídá Ludvíkovo hledisko (záběry z minulosti) se záběry Ludvíka v hotelovém pokoji (současnost), přičemž kombinace obrazu a zvuku (pocházejících z různých dob) dokáže vytvořit ryze filmový gag, vypovídající o absurditě systému víc než sáhodlouhé traktáty: divák slyší, jak je Ludvík obviňován z trockismu, ale vidí, jak si suší na topení ponožky.

Vrcholem ironického propojení obrazu a hudby je nasazení budovatelské písně *Stavíme nový svět* ve scéně, kdy se Ludvík nepřilíší láskyplně zmocní Heleny (vlastně ji při milostném aktu fackuje) za doprovodu slov „kdo chce budovat a míti rád, musí v jedné řadě s námi stát“, zpívaných Heleniným manželem Pavlem (což vidíme v retrospektivních prostřizích). *Žert* se tak stává příkladem vynikající filmové adaptace, která se nesnaží pojmout do sebe mnohvrstevnatost a šíří románové předlohy, ale použitím ryze filmových prostředků z ní destiluje to nejpodstatnější, a vytváří tak novou kvalitu.